

Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

γιώργος μιχελακάκης

Κεφάλαιο δεύτερο

Η περίοδος της ελπίδας και η αναζήτηση της τάξης στην εποχή και το έργο του Αλέκου Δούκα

Εισαγωγή

Η συμπερίληψη του συγγραφέα και ακτιβιστή Αλέκου Δούκα στην ομάδα των ζωγράφων και συγγραφέων που εξετάζουμε, μας δίνει την δυνατότητα να συγκρίνουμε δύο διαφορετικές εποχές. Διότι μέσα από την συνεξέταση του παρόντος με το παρελθόν κατανοούμε καλύτερα την δική μας εποχή. Γιατί, αν δεν έχουμε ένα σημείο αναφοράς και σύγκρισης, αυτό που τελικά νομίζουμε για τον εαυτό μας καταντάει τις πιο πολλές φορές μια αυταπάτη. Κάνοντας ένα βήμα πίσω χρονικά, μας δίνεται η δυνατότητα να δούμε την συλλογική μας ύπαρξη στη μετανάστευση μέσα σ' ένα ευρύτερο κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο και έτσι να κατανοήσουμε καλύτερα και τη δική μας εποχή και τη δική μας μετανάστευση.

Να δούμε όλες εκείνες τις κοινωνικές και ιδεολογικές διαφοροποιήσεις που προηγήθηκαν. Αλλά και την βαθιά δομή που διαρκεί και ενώνει την εποχή του Δούκα με την δική μας. Εκείνοι που πρώτοι έγραψαν για τον Α. Δούκα ήταν οι σύντροφοί του: οι Σ. Μαυραντώνης και Β. Στεφάνου. Ακολούθησαν, οι: Χ. Φίφης, Μ. Σοφοκλέους, Γ. Βασιλακάκος, Γ. Καναράκης, και Κ. Καστανάς. Το 2003 ο Δ. Τζουμάκας δημοσίευσε μια μονογραφία με τίτλο: Ταξική Συνείδηση και Εξιδανίκευση στη Ζωή και στο Έργο του Αλέκου Δούκα. Τέλος, το 2008, ο Π. Αλεξίου μας έδωσε την πιο ολοκληρωμένη εικόνα της ζωής του Δούκα, κατά την προπολεμική περίοδο, με τη σημαντική μελέτη: A Body Broken, A critical biography of Alekos Doukas (1900-1962). Με την εν λόγω μελέτη ο Αλεξίου εξετάζοντας τα γράμματα του Δούκα, διόρθωσε τους προηγούμενους μελετητές, οι οποίοι έβγαλαν λανθασμένα βιογραφικά συμπεράσματα από τα δύο μυθιστορήματα του, επειδή δεν γνώριζαν την προπολεμική – ιδεαλιστική περίοδο της ζωής του. Επίσης ο Αλεξίου τοποθετώντας το έργο του Δούκα στο λογοτεχνικό είδος του «Σοσιαλιστικού Ρεαλισμού» κριτικάρισε τα λάθη της ανάλυσης του Καναράκη όσο και του Καστανά σχετικά με την λογοτεχνική ταυτότητα του ώριμου Δούκα. Ο μεν πρώτος έχοντας ως ταξινομητική αρχή τη γλώσσα, υπήγαγε την λογοτεχνία του Δούκα σε μια αντίληψη ουσιοκρατικής εθνικής ταυτότητας, την στιγμή που το έργο του Δούκα προγραμματικά τίθεται στην υπηρεσία υπερεθνικών αξιών και μάλιστα με μια μαρξιστική αντίληψη της ιστορίας.

Από την άλλη μεριά ο Αλεξίου κριτικάρισε δίκαια και τον Καστανά ο οποίος πηγαίνοντας στην άλλη άκρη, ταύτισε το σοσιαλιστικό έργο του Δούκα με τους πολιτικούς στόχους του προγράμματος του «πολυπολιτισμού» οι οποίοι όμως επιδιώκουν την «ομαλή» ενσωμάτωση ανομοιογενών πληθυσμών πολιτιστικά και οικονομικά μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα. Παρά ταύτα, ο Αλεξίου δεν κατάφερε να

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελακάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)

απορρίψει τον όρο "Greek-Australian", ως όρο περιγραφικό της κουλτούρας και της τέχνης γενικά, ο οποίος όμως, είναι περιοριστικός και ακατάλληλος στην ανάλυση έργων τέχνης που διαφεύγουν τους ουσιοκρατικούς περιορισμούς που θέτει η εθνικότητα σε μια περίοδο που η παγκοσμιοποίηση ωθεί στον σχετικισμό των πολιτιστικών αξιών.

Ένα άλλο θέμα σχετικά με τις επιστολές του Δούκα οι οποίες ρίχνουν φως στην πρότερη, ιδεαλιστική και χριστιανική περίοδο της ζωής του, είναι το θέμα της υποθετικής λογοκρισίας (από αυτόν που τις έστειλε και αυτόν που τις έλαβε) γύρω από θέματα ταμπού, όπως αυτό της σεξουαλικότητας του συγγραφέα. Αν και τα προσωπικά θέματα δεν αφορούν το κοινό ενός συγγραφέα, όμως όχι σπάνια επηρεάζουν το έργο του και εξηγούν κάποιες τάσεις και διαθέσεις που περνάνε στους λογοτεχνικούς του ήρωες. Εν πάση περιπτώση, από την εξέταση των επιστολών αυτών και αρκετών λογοτεχνικών κειμένων που έφερε στο φως ο Αλεξίου, τα οποία βρίσκονται διάσπαρτα σε αρχεία, περιοδικά και εφημερίδες στην Ελλάδα και στην Αυστραλία αποχτούμε μια πιο σωστή εικόνα της ζωής του συγγραφέα αυτού. Την ιδεαλιστική λογοτεχνική του αφετηρία και την εξέλιξή του προς μια λογοτεχνία με κοινωνική αντίληψη για τον κόσμο.

Όσο κι' αν είναι χρήσιμη η κατάταξη του έργου του Δούκα στον σοσιαλιστικό ρεαλισμό που έγινε από τη μελέτη του Τζουμάκα και Αλεξίου, όμως, όπως θα δούμε παρακάτω, οι ετικέτες είναι πάντα περιοριστικές στα έργα τέχνης. Οι θεωρητικοί του σοσιαλιστικού ρεαλισμού όπως ο Ζντάνοφ, είχαν μια αντίληψη για την τέχνη μηχανιστική. Την συνέδεαν περισσότερο με το υπερεγώ, την ιδεολογία και όχι με τις ασυνείδητες ενορμήσεις. Είχαν μια αντίληψη της τέχνης με την παλαιά ανθρωπιστική, θεολογική αντίληψη, ως «δημιουργίας», από έναν φορέα που συνειδητά ελέγχει το «δημιούργημά» του. Όχι «κατασκευής», που ο φορέας της, ο/η καλλιτέχνης ενεργεί κάτω από συνειδητές αλλά και

ασυνείδητες παρορμήσεις.

Μεταπολεμικά η μηχανιστική αντίληψη για την τέχνη που επέβαλε ο ζντανοφισμός κριτικάριστηκε από συγγραφείς όπως ο Louis Althusser και ο μαθητής του Pierre Macherey. «Πρέπει να ρωτάμε το έργο τέχνης, για το τι δεν λέει και δεν μπορεί να πει –γράφει ο Macherey στη μελέτη για τη Θεωρία της λογοτεχνικής παραγωγής– Να δίνουμε προσοχή στις σιωπές του. Η τάξη του έργου είναι λιγότερο σημαντική από την αταξία που το διέπει. Η τάξη που επιδιώκεται είναι ένα ουτοπικό ζητούμενο και μια φανταστική λύση από τις συγκρούσεις μεταξύ των στοιχείων της επιθυμίας και της ιδεολογίας. Μια λύση όμως που διαπιστώνεται φανερά στο κείμενο είναι επισφαλής διότι με ένα προσεκτικότερο κοίταγμα η ασυνέπεια και η ατέλεια ξεχωρίζουν».

Το παράθεμα αυτό, από το έργο του Macherey, μας προϊδεάζει για την στροφή που έγινε στα πλαίσια της ευρωπαϊκής αριστεράς μεταπολεμικά, σχετικά με την νέα αντίληψη για το έργο τέχνης. Οι καλλιτέχνες δεν δρουν σε κενό, αλλά, μέσα σε προϋπάρχουσα διαδικασία παραγωγής. Ο τρόπος που δρουν και τα υλικά που χρησιμοποιούν έχουν προσδιοριστεί από «ιστορικές δυνάμεις» πέρα από την δική τους θέληση και έλεγχο. Όπως γράφει και ο έλληνας ιστορικός Ν. Σβορώνος, αυτές οι δυνάμεις δεν εντοπίζονται μόνο στο παρόν, δεν είναι μόνο η σύγχρονη υλική υποδομή της κοινωνίας που διαμορφώνει ιδεολογία, είναι και η συντηρημένη παράδοση και η ήδη σχηματισμένη από παλαιότερες εποχές ιδεολογία που μπορεί να παίξει ρόλο κυριαρχικό μέσα στην κοινωνία και να επηρεάσει τους καλλιτέχνες.

Το έργο λοιπόν των καλλιτεχνών είναι πεδίο από τη μια μεριά αντικρουόμενων ιδεολογιών και από την άλλη βιωμάτων. Δεν αποτελεί αποκλειστικά συνειδητή πράξη που οι καλλιτέχνες γνωρίζουν εκ των προτέρων το αποτέλεσμα. Όταν μελετάμε και αναλύουμε τα έργα τέχνης, ακόμα και αυτά που υποτίθεται πως έγιναν με προκατασκευασμένες αντιλήψεις, ανακαλύπτουμε στοιχεία που έρχονται από τα βαθύτερα στρώματα της ύπαρξης του υποκειμένου, που διέφυγαν τον έλεγχο του.

Η υπενθύμιση και αναφορά αυτού του θέματος γίνεται εδώ διότι όπως θα δούμε παρακάτω από την ανάλυση του ώριμου έργου του Αλέκου Δούκα, αυτό, αν και έχει μια εξωτερική μορφή ρεαλισμού, παράλληλα περιέχει και στοιχεία που αποκαλύπτουν την ψυχολογική κατάσταση του συγγραφέα, η οποία πολύ απέχει από το μοντέλο του αδιάφανου και διαπεράστου μαχητή της κοινωνικής αλλαγής. Όπως θα δούμε από τα στοιχεία που έφερε στο φως η έρευνα από τον Πέτρο Αλεξίου, η χριστιανική του περίοδο άφησε αποτυπώματα μέσα του, έτσι που αυτά αργότερα είχαν μια συμβολική παρουσία στο λογοτεχνικό του έργο, ενώ παράλληλα δεν μπόρεσε να αποτινάξει από πάνω του τα νεανικά αισθήματα ενοχής και δυσεπιβεβαίωσης καθώς τα ταμπού της χριστιανικής παράδοσης καθώς έχουν κοινωνική βαρύτητα καθορίζουν τις διαθέσεις των ατόμων.

Η συνέχεια την άλλη Παρασκευή